

naporedo sa globalizacijom. Modernizacija i antifašizam (koji pretpostavlja kritiku iracionalnog nacionalizma) u tom pogledu mogu biti solidniji idejni potencijal od rastegljivijeg antitotalitarizma, u kojem nije prioritet kritika nacionalizma.

"Povratak sećanja" nakon 1989. jeste doprineo stvaranju evropske kulturne klime u kojoj preteže nacionalizam, ali su ovi tokovi zamršeni jer teku naporedu sa globalizacijom. Skeptičniji analitičari pitaju se da li je pobeda u hladnom ratu bila Pirova pobeda Zapada zbog provale nacionalizma i secesionizma u Evropi nakon pada Zida? Ove dezintegrativne činioce dugo je potiskivao strah od socijalističke pretnje. Pojedinačni segmenti evropske prošlosti zamršeni su kao tektonski slojevi, kreću se i deluju bržim ili laganijim ritmom, manje ili više dramatično. Nijedna prošlost nije počela 1945. niti je okončana 1989. Dugi strukturni procesi nisu prekinuti pa smo, uprkos vidljivom diskontinuitetu, još daleko od toga da možemo stvoriti alternativnu istoriju onoj sa kojom smo odrastali. Treba između ostalog stvoriti i novu generaciju istoričara koja ne robuje starim prinudama i običajima, okreće se novim izvorima i kadra je da posmatra procese na uporednom planu. Zato su više u pravu oni koji upozoravaju da se danas još uvek bavimo nezavršenim poslom 20. veka, tj. različitim oblicima prevladavanja prošlosti. Hladni rat unosio je red u sećanje, ali i potiskivao samopreispitivanje na Istoku i Zapadu. Svaka nacionalna svest je skup delova sećanja i delova zaborava, selektivni izbor "svetle istorije". Kako se suočiti sa teškom prošlošću na početku novog milenija koji je obeležen novom epohalnom svešću? Hrišćanstvo je davalo uvek isti odgovor: priznavanje, ispovedanje, oprost, izmirenje, konverzija. Ako nema prošlosti bez istine, nema ni budućnosti bez oprostaja (D. Tutu). Oproštaj znači skretanje u moralizam, dok je zadatak nauke otkrivanje interesa koji iskrivljavaju istinu o prošlosti.

U knjizi su pokazane različite situacija sećanja i "borba oko sećanja" koje su osobene kao i sami zločini koji opterećuju sećanje. Pokazane su u različitim sredinama napetosti i razlike različite snage između ličnog sećanja, odnosno pojedinačnih uspomena, koje se pozivaju na svedočanstva i neposredno iskustvo, i javnog sećanja, tj. kulturnih uspomena kako se ispoljavaju u svečanostima, spomenicima, slikama i drugim ritualnim gestovima. Napetosti između ličnog i javnog sećanja bile su važan uzrok prikazanih idejnopoličkih debata jer se osećanja javnog mnjenja, naročito kod poslesocijalističkih režima, nisu mogla lako ignorisati. Ove napetosti olakšavale su politizaciju istorije. Premda je lično sećanje važno koliko i javno, ipak oba nisu istog ranga. Kada se pomešaju lično sećanje i javne uspomene dolazi do "gubitka istorije" (Krass 1999), tj. kada pogrešno shvaćena "istinitost" individualnog sećanja potiskuje svako javno obeležavanje istorijskog doba (u periodu meteža, rušenja spomenika, promene svesti), ali ima i obrnutih situacija kada autoritarno nametana vizija prošlosti potiskuje svako lično drugačije viđenje iskustvo. Izabrana prošlost ili kulturna uspomena uvek nosi obeležje epohe, pa je prošlost uvek nova (I. Svevo). Uvek se menja, a sadašnjost određuje prošlost. Svaka generacija nošena je vlastitim osobenim sećanjem. Zavisna je od dubine vremena do koje ta sećanja sežu. U istoriji Francuske dominira obrazac snažnog kontinuiteta koji se izdiže iznad istorijske događajnosti. U istoriji Britanije i SAD kontinuitet je još snažniji. U nemačkoj istoriji u središtu kolektivne svesti su lomovi, a ne kontinuiteti (Krass 1999). To je "teret sećanja na fašizam i podeljenu Nemačku od 1945 do 1990". U SSSR-u i na Balkanu takođe dominiraju lomovi nad kontinuitetom, tzv. diktatura "Nultog časa" od koga počinje svaka nova vlast drastično menjajući istorijsko sećanje prethodne vlasti. Tamo gde realno dominiraju lomovi nad kontinuitetom, veštački se stvara kontinuitet preskakanjem ili brisanjem pojedinih faza u istoriji: srpski kvislinzi su između 1941. i 1945.